

זכויות אדם אינן תחליף לפוליטיקה

ריימון ארון

במלאת 30 שנה למותו של האינטלקטואל הצרפתי ריימון ארון (Raymond Aron), מוגש בזאת לקורא העברית תרגום הפרק על זכויות אדם מספרו: המשקיף המעורב.

הסוציולוג וההיסטוריון הצרפתי ריימון ארון הותיר חותם בל יימחה על החיים האינטלקטואליים בצרפת במחצית השנייה של המאה ה-20. ארון היה לא רק סוציולוג והיסטוריון אלא גם עיתונאי ופילוסוף בעל משנה משלו. הוא דגל בליברליזם קלאסי, התייבב למען המאבק על ערכי החירות והדמוקרטיה במהלך המלחמה הקרה והיה מהראשונים שניתח וזיהה את אופיו האמיתי של המשטר הסובייטי.

חיייו של ארון היו רצופי מאבק. הליברליזם הקלאסי שלו היה חריג בנוף האינטלקטואלי בצרפת של שנות ה-50 וה-60, וביקורתו החריפה על הקומוניזם עוררה עליו את חמת זעמם של אינטלקטואלים כז'אן-פול סארטר. אך ההיסטוריה שפטה לחסד דווקא את ארון, שהתריע באומץ בזמן אמת הן על טיב המשטר הקומוניסטי והן על עיוורונו של השמאל האינטלקטואלי.

מאז שנות ה-50 החזיק ארון בעמדות עצמאיות, אשר הובילו את האינטליגנציה השמאלית בצרפת, לרבות ז'אן-פול סארטר, להתנכר לו. עד החשיפה הפומבית של הפשעים הסובייטיים ב-1956, הסתכם העיוורון של השמאל האינטלקטואלי באמירה שהייתה רווחת באותם חוגים: "טוב יותר לטעות עם סארטר מאשר להיות צודק עם ארון" (ובצרפתית מצטלצלת ומחורזת: *avec Sartre que raison avec Aron Plutôt avoir tort*).

ספרו הנודע והפופולרי ביותר של ארון הוא *אופיים האינטלקטואלים (L'Opium des intellectuels)*, בו הוא מתחקה אחר התופעה שאפיינה את האינטלקטואלים הצרפתיים: ביקורת חסרת-רחמים על הקפיטליזם והדמוקרטיה המערבית, לצד עצימת עיניים וסנגוריה על הפשעים הקומוניסטיים. אף-על-פי שהספר נכתב בהקשר מאוד מוגדר של המלחמה הקרה, הוא עדיין אקטואלי מאחר שהנטייה השתנתה אך מעט, ולברית-המועצות קמו תחליפים; הצבע האדום, כידוע, מתחלף לפעמים בירוק.

במלאת 30 שנה למותו של ריימון ארון, תרגם אלכס גרינברג פרק אחד מספרו *המשקיף המעורב (Le Spectateur engagé) (1981) © Editions de Fallois, 2004* שהתפרסם בשנת 1981 בצרפת, ובו עלו על הכתב שיחות שניהל ארון עם שני עיתונאים – ז'אן-לואי מסיקה (Jean-Missika Louis) ודומיניק וולטון (Dominique Wolton). השיחות נסבו על הצמתים החשובים ביותר בפוליטיקה ובהיסטוריה של צרפת החל מעליית היטלר לשלטון ועד המלחמה הקרה, כפי שהשתקפו ביצירתו של ארון.

בפרק, שנקרא "זכויות אדם אינן תחליף לפוליטיקה", מציג ארון שתי ביקורות עיקריות כלפי משנת זכויות האדם וחסידיה: ראשית, אופנה זו אפשרה לדוגלים בה להתחמק מקבלת החלטות פוליטיות. הדבר נובע מהתפיסה השגויה, כאילו שהמאבק לזכויות אדם הוא טהור ונעלה מעל מחלוקות פוליטיות מפוקפקות. שנית, מדיניות חוץ אינה יכולה להתבסס על משנת זכויות אדם, מכיוון שמדיניות היא לעולם דילמה בין רע לגרוע, ולא בחירה בין טוב ורע.

אנו מודים להוצאה מקרב לב על הרשות לתרגם את הפרק. קריאה מהנה ופוריה.

מסיקה: הארוע הגדול של שנת 1974 היה גירושו של סולז'ניצין מברית-המועצות, ובזמנית פרסום [ארכיפלג גולאג](#) בצרפת. נדמה שבמקרה זה אירעה תמורה חדה בדעות: השמאל גילה, אפשר לומר באופן רשמי, את המציאות של המשטר הסובייטי ושל מחנות הריכוז. כבר היה לו מידע מסוים על הדבר, אך עם פרסומו של [ארכיפלג גולאג](#) הידע הזה עובר תמורה.

ארון: אני סבור כי הדבר המדהים ביותר ואולי גם המופלא ביותר כאן הוא ההשפעה של פעולתו של גאון. המסמכים כבר היו קיימים וניתן היה לשאול ספרים שסיפרו סיפור דומה בכל ספריה. אולם עם סולז'ניצין נוצר מעין סיכום ודיווח על מחנות הריכוז, סיכום שנכתב ונהגה על-ידי סופר גאון. לפתע פתאום הפכו ההלם וההשפעה למשהו שונה לגמרי. האם האוכלוסייה הצרפתית כולה הוכתה בהלם או בעיקר האינטלקטואלים? אינני יודע. באשר לאינטלקטואלים, אני תוהה אם לא הייתה ציפייה, כלומר האם האינטלקטואלים לא המתינו לסיבה טובה לשינוי.

וולטון: דווקא ברגע הזה נדמה היה שנושא זכויות האדם עומד לתפוס מקום מרכזי.

ארון: כן. בעיקרו של דבר, האינטלקטואלים לדעתי היו כבר מוכנים להתנער מהסופיזם הזה, שלפיו מותר לעולל בהווה את כל הפשעים האפשריים כדי לבנות חברה מושלמת – זהו המוסר המקורי של כל התנועות המהפכניות. גם במהפכה הצרפתית היו תופעות מסוג זה. פשוט נראה שכעבור 55-60 שנות מהפכה, הנימוק הופך לפחות ופחות קביל. כאשר סארטר ומרלו-פונטי אמרו בשנות ה-40 ש"יש תריסר מיליון אנטי-מהפכנים בברית-המועצות", למרות שהדבר היה מפתיע, השפעתם הייתה אפסית. כך שייטכן שגאונותו של סולז'ניצין שינתה משהו, אבל גם ייתכן שלאנשי שמאל נמאס מהמשחק הזה עם עצמם, והיה להם רצון עמוק להיות אותנטיים ולהכיר בכך שישנם דברים שאינם מקובלים, גם אם המטרה נעלה.

וולטון: האם לדעתך העיסוק בזכויות אדם מסביר את התמורה ביחס לנושא?

ארון: התנועה לזכויות אדם היא מורכבת. מצד אחד היא פועל יוצא מהתפתחותם של אנשי ...1968

וולטון: ושל הנשים.

...ושל הנשים. במקרה זה אינני עושה הבחנה. אם אתה רוצה, לחסידי '68 הייתה אפשרות להיקלט לתוך המפלגה הקומוניסטית. אחדים מהם אכן עשו זאת. אחרים היו יכולים לפנות לטרור, דוגמת מקביליהם באיטליה [הכוונה ל'[בריגדות האדומות](#)' – א.ג.]. מאלף לראות שהטובים ביותר ביניהם הרגישו ברגע מסוים שהם עלולים להפוך לפשיסטים; הם עצרו, ואני יודע שהתפיסה של זכויות אדם היא שבלמה אותם, במקום שהאיטלקים לא עצרו. פרט לכך, נדמה לי שהם חיפשו משהו שהוא לא הכרה של הממשלה, מהפכה או טרור. עבור האנשים הללו של '68, התיאוריה של זכויות אדם הייתה שיטה שאפשרה להם להישאר נאמנים לעצמם ובכל זאת לומר משהו שונה לגמרי. בפשטות, לא היה זה ליברליזם ארוני [ז"א: של ריימון ארון – א.ג.], פרוזאי ומשעמם; זו הייתה "פואטיקה בפעולה" בשם משהו נעלה: כבוד לכל בני האדם.

וולטון: האם זהו שלב ההסתגרות תוך ציפייה לאוטופיה אחרת? או שזו היטמעות עמוקה יותר בתוך הדמוקרטיה המערבית?

ארון: קשה לחזות. פולחן זכויות האדם בחלק של העולם האינטלקטואלי, בא גם מתוך היעדר אידיאולוגיה שמסוגלת להחליף את הקומוניזם. גם בלעדי זכויות האדם יש שורה של אידיאולוגיות יפות: שחרור האישה, שחרור הילד, שחרור השחורים, וכו'. זה נחמד ונורמלי לגמרי, אבל אין די בכך כדי למלא את ליבם של אנשים צעירים שרוצים להתמסר למטרה טרנצדנטלית. לקומוניזם יש מטרה אוניברסלית; הוא מבשר את קצה של היסטוריה מסוימת ותחילתה של היסטוריה אחרת. אפשר לומר ששחרור הגברים והנשים, במיוחד שחרור הנשים, היה יותר אלמנטרי מאשר שינוי החברה. אולם אינני מאמין שהאנשים הצעירים שעסקים בדברים הללו היום מסוגלים לגלות אותה התלהבות כמו הקומוניסטים הצעירים של 1945 או השמאלנים הצעירים של 1968. זה דבר אחר.

מגיני זכויות האדם לא ידעו זאת, אבל פעילותם הייתה, במובן מסוים, צורה מסוימת של שיבה לבורגנות. זוהי האפשרות להיות בו-בזמן נגד הממשלה המכהנת וגם נגד הצד השני [ז"א נגד מתנגדי הממשלה – א.ג.]. זהו האופן המאפשר לא להתייצב בצד אחד נגד הצד השני, כי הרי מובן מאליו שבכל החברות יש פגיעה בבני אדם ופגיעה בזכויות האדם. אבל שוכחים שיש הבדלים בדרגות, שהופכים להבדלים של מהות.

וולטון: האם אתה מאמין שניתן להשתית מדיניות על זכויות אדם?

ארון: ניתן לחיות באובססיה להגנה של זכויות האדם. אם מדובר במדיניות חוץ – לא, אי-אפשר לנהל מדיניות חוץ על בסיס הרעיון של כיבוד זכויות האדם. אילו נהגה ארצות-הברית לפי עקרון מוחלט, שלפיו לא ניתן לקיים יחסים של בעלי-ברית אלא עם משטרים המכבדים את זכויות האדם, אזי אני תוהה כמה מדינות מחוץ למערב אירופה היו יכולות להיות בעלות-בריתה.

וולטון: בהנחה שארצות-הברית בעצמה תמיד מכבדת את זכויות האדם.

ארון: אמרתי לפני רגע שאין שום מדינה שבה תמיד מכבדים את זכויות האדם, ובמיוחד את כל זכויות האדם. לא קל להגדיר ולמנות את זכויות האדם, וגם לא ידוע מדוע מגדירים משהו אחד כבסיסי ומשהו אחר כמשני.

מסיקה: נוצר הרושם שבסופו של דבר אינך רחוק מהרעיון שזכויות האדם עבור האינטלקטואלים הן שיטה ותחבולה חדשה כדי לסרב לחשוב באופן פוליטי.

ארון: זה מוגזם, אבל אני בכל זאת סבור שזו שיטה המאפשרת לא להתערב במאבקים מפוקפקים; וכל המאבקים הפוליטיים הם מפוקפקים. לעולם אין זה מאבק בין טוב לרע, אלא בין העדיף לשנוא. אותו דבר נכון במדיניות חוץ. אתה יודע, אחרי שחיים באווירה של '68 – חולמים על טוהר, ופועלים נגד המבוגרים ונגד החברה – זה קשה לחזור לכל הקרבות המפוקפקים שכולנו מעורבים בהם. כך שההגנה על זכויות האדם, מבחינה מסוימת ובמקרה הטוב (אבל לא תמיד), היא מאבק טהור ונטול ספקות.

מסיקה: בדגש על זכויות האדם, האם לא רעיונותיו של ריימון ארון הם אלו שזוכים לתהילה?

ארון: בכל זאת, זה משהו שהוא [הכוונה לארון עצמו – א.ג.] תמיד אמר. תמיד קיבלתי על עצמי לחשוב פוליטית ולפעול פוליטית. מעולם לא היו לי יומרות לטוהר מלאכי, אחרת הייתי ממאן לחשוב באופן פוליטי. אחדים צעדו בכיוון זה והכירו בכשל הלוגי, או אם תרצה, התנערו מהנוחות האינטלקטואלית הזאת, המתבטאת בהסכמה לטרור וזלזול בזכויות אדם בשם מטרה הנתפסת כעליונה – התחלה של זוועה ואימה [של הטרור הקומוניסטי – א.ג.]. אנשים מסוימים הבינו את הכשל הלוגי הזה, אבל לא הודות לי אלא הודות לאירועים.

וולטון: אתה אומר שלחשוב פוליטית משמעו לחשוב על בסיס המציאות, אבל אתה אומר שזו גם חשיבה על בסיסם של כמה ערכים. מדוע נושא זכויות אדם אינו יכול להיות אחד הנושאים שעליהם ניתן לבסס מחשבה פוליטית?

ארון: אפשר, אבל בתנאי שחוקרים מהו הארגון המדיני ומהו המשטר הפוליטי שלו יש את הסיכויים הרבים ביותר לכבד את זכויות האדם. או אז צריך להתבונן במציאות, להשוות משטרים, והדבר מוביל לקבלת משטר זה או אחר באי-טהרתו, מכיוון שהמשטר הזה מעניק את רוב הסיכויים לזכויות האדם.

אך רוב הפעילים למען זכויות אדם מתנגדים בכל העולם ומגינים כמיטב יכולתם על קרבות השליטים. זוהי מלאכה מועילה ומכובדת, שבה אני משתתף כמידת יכולתי, אבל על בסיסה לא ניתן לקבוע מדיניות חוץ. אי-אפשר לעשות זאת כאשר מדובר בארצות-הברית, ואי-אפשר אפילו כשמדובר בצרפת. צרפת אינה יכולה להגדיר את הידידות שלה ואת החלטותיה בהתאם לדרגה של הכיבוד או הזלזול בזכויות האדם במדינות שונות. איני מכיר לאורך ההיסטוריה מדינה שביססה את מדיניות החוץ שלה אך ורק על המעלות המוסריות של בעלות-בריתה.

וולטון: במלים אחרות לעולם אין מוסר ביחסים הבינלאומיים?

ארון: במדיניות חוץ יש תמיד יסודות של אי-מוסריות, מכיוון שמדיניות חוץ היא במידה מסוימת מערכה. בנוסף, ביחסים בינלאומיים אין בית-משפט. בתוך המדינות יש זכויות, יש חוקים ויש בתי-משפט. אולם אין בית-משפט בינלאומי. תאמר לי שאחרי מלחמת-העולם השנייה היה משפט נירנברג; אבל אנחנו יודעים היום, נדמה לי שכתבתי על כך בזמנו, שרק מדינה שהובסה במלחמה תושפע מהחלטות בית-משפט כמו בנירנברג. אין לנו בטחון שהמדינה שדינה ייגזר במשפט נירנברג תהיה מדינה אשמה, אלא שתהיה זו מדינה מובסת. בזמנו, המדינה המובסת הייתה האשמה ביותר, כלומר גרמניה ההיטלראית. אבל ברגע, למשל, שמוקיעים "פשע נגד השלום", אני בטוח שמי שינצח במלחמה יוכיח שהמנוצח היה אחראי למלחמה.

מסיקה: האין זה סמלי שהחשיבות הזאת של זכויות האדם מפגישה אותך ב-1977 עם ז'אן-פול סארטר, אחרי שלושים שנות סכסוכים ומחלוקות, כאשר פנית יחד איתו לנשיא הרפובליקה למען הפליטים הוויטנאמיים?

ארון: כן, בוודאי. איני מפחית מחשיבות המפגש הזה עבור סארטר ועבורי. אבל נראה לי שחשיבותו הייתה גדולה יותר עבור העיתונאים שצילמו אותנו יחד. מה ביקשנו שם? שממשלת

צרפת תקלוט מספר רב של פליטים ותציל חיי אדם. ברגע שאינך חדור, אם אפשר לומר כך, בלהט אידיאולוגי, הבקשה מנשיא הרפובליקה לפתוח גבולות לאומללים הללו – זהו אקט של חמלה אנושית פשוטה. אני מאושר ששנינו היינו בארמון האליזה, אף-על-פי שהאפקטיביות של הפנייה שלנו הייתה חלשה. בסופו של דבר, לא זה האירוע שמסמל את התפנית אצל האינטליגנציה.

וולטון: אך לפני עשרים שנה לא היה ניתן להעלות את הפנייה הזאת על הדעת. בכל זאת יש שינוי.

ארון: שמע, סארטר כבר לא פה ואינני רוצה לדבר לבד. בוא נאמר שבנסיבות מהסוג הזה הייתי מתלווה לכל אדם שהיה משתדל למען האומללים הללו. לפני 20 שנה סארטר היה מעורב בפעילות פוליטית. הוא הסכים יותר ממני לצדדים הקשים וחסרי-הרחמים של המאבק הפוליטי. בזמן ההוא, הוא לא היה מסכים לפנייה משותפת איתי, למרות ששנינו תמכנו בעצמאות אלג'יריה. אולם בשנים האחרונות של חייו, בצדק או שלא בצדק, מבחינת קורות החיים שלו הוא עבר אבולוציה בנקודות מסוימות תחת השפעת הסביבה שלו. לכן הוא הסכים ללא שום התנגדות ללכת יחד לנשיא הרפובליקה. אולם אני סבור שהמפגש הזה היה רגע אחד ביחסים בינינו, ולא אפיזודה של ההיסטוריה הכללית.

שוב, אני חושב שזה לגמרי טוב ונורמלי להקל על מצוקות ולהושיע אומללים. כאשר אפשר, חייבים לעשות זאת. כאשר אנשים איכותיים מתמסרים לפעילות זו, אני מעריך אותם. אין לי נגדם ולו שמץ של הסתייגות. למרבה הצער המדיניות אינה מתמצה בסוג כזה של מעשי השומרוני הטוב. אילו הפוליטיקה הייתה רק פעילות כזאת, כמה טוב היה!